

Eesti Kultuuri Koja, loomeliitude ja partnerorganisatsioonide avalik pöördumine Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Eesti avalikkuse poole

Riigikogus 22. jaanuaril 2014 kinnitatud Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia „Teadmistepõhine Eesti“ aastateks 2014–2020 seab ülesandeks „toetada kõrgkoolide ja teadus- ja arendusasutuste vastutusvaldkondade arendamist, struktuurseid muutusi, keskendumist strateegilisele põhitegevusele ning asutuste võrgustiku korrastamist; suurendada teadusasutuste vastutust oma tegevuse tulemuslikkuse eest“.

25. veebruaril 2014 tellis Eesti Teadus- ja Arendusnõukogu (TAN) raporti Eesti ülikoolide ja teiste teadusasutuste, sealhulgas rakenduskõrgkoolide võrgu ja tegevussuundade kohta. Raporti koostamise töörühma juhiks määras nõukogu TAN-i liikme Gunnar Oki.

Gunnar Oki augustikuus 2015 avaldatud „Eesti ülikoolide, teadusasutuste ja rakenduskõrgkoolide võrgu ja tegevussuundade raporti“ seisukohad, ideed ja soovitused on pälvunud ühiskonnas laia tähelepanu.

Eesti Kultuuri Koda, loomeliidud ja alla kirjutanud organisatsioonid juhivad tähelepanu nii mitmetele olulistele puudustele kui ka raportis tehtud ettepanekutele, mille järgimine võib riivata põhiseaduses formuleeritud seisukohti ja mõjuda pärssivalt eesti keele ja kultuuri ning selle kaudu kogu ühiskonna arengule.

1. Raport ei vasta lähteülesandele ja peegeldab väikese valimi subjektiivseid arvamusi

Raport käsitleb vaid väikest osa Haridus- ja Teadusministeeriumi koostatud lähteülesandest, keskendudes peamiselt ülikoolide ja teadusasutuste rahvusvahelisele konkurentsivõimele ja majanduslikule jätkusuutlikkusele.

Raporti autor rõhutab, et „see ei kujuta endast laiahaardelist akadeemilist uurimust“, vaid arvestatav osa sellest on üksikisiku arvamus ja/või interpretatsioon. Seetõttu ei saa kõnesolevat raportit vaadelda riikliku eksperthinnanguna, vaid pigem just nõnda, nagu autor märgib: [materjalina, mis annab] „ideid ja ärgitab lugejaid ise edasi mõtlema ning seejärel ka tegutsema“.

Rõhutame, et riikliku strateegia või tegevusplaani aluseks ei tohi olla üksikisiku või väikese valimi muljetel põhinev interpretatsioon ja mõnede raportis sisalduvate radikaalsete ideede realiseerimine ilma süvaanalüüsita ei ole ainult vastutustundetud, vaid see võib kahjustada riiklikke majandus- ja kultuurihuve.

2. Raporti alusmaterjal peegeldab suhteliselt väikest osa teadus- ja kõrghariduse maastikust

Raport põhineb autori intervjuudel 32 isikuga, kelle hulgas on kõrgkoolide juhte, haridusametnikke ja akadeemikuid. Vastanuist 18 on eesti ja 14 välismaist päritolu, kuid ükski neist pole haridusteadlane. Raport ei kajasta ka intervjuude küsimusi ega seda, mis kaalutlustel intervjuueeritavaid valiti. Ei selgu, kui paljude 32 isiku arvamustega arvestati ja kui paljudega mitte.

Raportis on nimeliselt ära toodud eksperdid, kelle arvamust on tõenäoliselt arvestatud, paraku domineerivad seal tugevasti tehnika- ja loodusteaduslike erialade eksperdid. Ühiskonna-

kunsti- ja humanitaarteaduste eksperte on väga vähe. Eesti ühiskonna arengut käsitlevaid põhjalikke analüüse (nt inimarengu aruanne jms ei leidu ka kasutatud kirjanduses). Ent soovitusel puudutavad kogu Eesti kõrgharidusmaastikku.

Selline alusinfo on kallutatud ja raporti puudulik metoodika ei võimalda sisukat analüüsi, mistõttu jääb tulemus paratamatult pealiskaudseks ja tendentslikuks.

3. Raportis toodud ümberkorralduslikke soovitusi ei ole sisuliselt põhjendatud

Raporti kõige probleemsem tahk seisneb selles, et Gunnar Okk toob välja hulga fundamentaalseid reformisoovitusi, mida ei toeta argumenteeritud põhjendused ega ka otsene ega kaudne, ei lühi- ega ka pikaajaline sotsiaal-majanduslik mõjuanalüüs.

Näiteks soovitab Gunnar Okk: „Viia läbi laiaulatuslik kõrghariduse ja teadustegevuse reform, mille käigus: koondame Eesti ülikoolide ning teadus- ja arendusasutuste õppe- ja teadustegevuse kahte keskusesse Tallinnas ja ühte keskusesse Tartus“ ning „vähendame õppekavade arvu ja nende omavahelist dubleerimist“.

Selline soovitus eeldab väga ulatuslikku ekspertanalüüsi. Ei saa tõsiselt võtta ettepanekut korraldada haridussüsteem ümber paarikümne juhuvalimil tehtud intervjuu põhjal.

Rõhutame, et põhimõttelised muutused (nt kogu kõrghariduse ja teadustegevuse koondamine kolme keskusesse) tähendab kogu haridussüsteemi ja teadusmaastiku aastakümnete pikkuste traditsioonide muutmist ning selliste sammude kaalumist peaks toetama otsene ja kaudne mõjuanalüüs, arvestades Eesti ajaloolist ja sotsiaal-majanduslikku konteksti.

4. Soovituste lähtekohaks on pelgalt turumajanduslikud prioriteedid

Raporti autor on peamiselt keskendunud kahele probleemile: kõrgkoolide konkurentsivõime ja nende majanduslik jätkusuutlikkus. Raportis peegeldub printsiip, mille kohaselt Eesti ülikoolide olemasolu või vajalikkus ühiskonnale on otseselt seotud nende positsiooni ja atraktiivsusega maailmaturul, ning jätab kõrvale selle, et ülikoolid peaksid rahuldama eelkõige Eesti inimeste ja siinse ühiskonna vajadusi ning et põhiseaduse kontekstis on neil kriitiline roll meie kultuuri ja keele säilitamisel.

Selline taustsüsteemi kalle üleilmse konkurentsi kasuks peidab endas tõsist ohtu rahvuskultuuri tulevikule ja nende erialade õpetamisele, mille väärtust on rahalises mõttes raske või võimatu hinnata. Eesti ülikoolide üheks prioriteediks peab jääma kohustus anda võimalikult paljudele Eesti inimestele võimalikult hea haridus, mitte jõuda iga hinnaga maailma saja parima ülikooli hulka.

Leiame, et ülikooli ja kõrgharidust ning teadusmaastikku tervikuna ei tohi reformida üksnes turundustegevuse optimeerimisest lähtuvalt. Peame oluliseks, et organisatsioonid loovad ennekõike sisulist väärtust.

5. Osa soovitusi on regionaalpoliitiliselt ja majanduslikult diskrimineerivad ning vastuolus põhiseadusega

Mõned ettepanekud on maailmavaateliselt väga küsitavad ja võivad esile kutsuda negatiivset regionaalpoliitilist mõju ning süvendada majanduslikku, hariduslikku ja kultuurilist kihistumist, mis lõppkokkuvõttes vaesestab ja vähendab tervikuna Eesti ühiskonna konkurentsivõimet.

Hariduse koondumine Tallinna ja Tartusse on Eesti kontekstis diskrimineerimine. See jätab Eesti äärealade ja väiksemate tömbekeskuste noored võimaluseta saada kõrgharidust elukoha lähistel. Nii võib kaduda võimalus saada kõrgharidust Viljandis, Pärnus, Narvas või Kuressaares ning üldisemalt võib see tähendada Eesti noorte diskrimineerimist varaliste võimaluste põhjal.

Koolituslepingute süsteemi kehtestamine paneb üliõpilasele veel suurema koormuse. Olukorras, kus õppimine teises linnas nõuab ülalpidamiskulude tõttu niikuinii suuremat õppelaenu, ei toeta lisalaenukohustus kõrghariduse omandamist. Võime kergesti jõuda olukorda, kus Eesti jääb ilma paljudest noortest, kes hirmust liigsuure kohustuse ees otsustavad hariduse omandamisest loobuda. Riigis, kus neljandik leibkondadest elab vaesuse piiril, vajab hariduse hinna tõstmine väga selgeid põhjendusi; vastasel juhul suurendab see ääremaastumist, vaesust ja mahajäämust.

Soomes ja teistes Põhjamaades on kõrgharidusvõrgustiku rajamisel arvestatud ka regionaalpoliitilisi kaalutlusi, sh asjaolu, et haritud inimestega kaasnev kultuurikeskkond kujutab endast tähtsat osa piirkonna heaolus ja majanduslikus kasvus. Eesti ei peaks ilma põhjaliku sotsiaalse, ühiskondliku taustauuringu ja analüüsita valima neist erinevat teed.

6. Raporti fookus on ühiskondlikust perspektiivist üheülbastav

Raport tervikuna kajastab võrdlemisi huvitavalt ja mitmes mõttes sügavalt hetkeolukorda, ent riikliku strateegia aluseks olevad soovitusel ei tohi lähtuda puhtfinantsilisest või tehnokraatlikust aspektist. Raporti fookus on selgelt äri- ja lühiajalise vaatega ning soovitusel lähtuvad positsioonist, kus mõiste „ülikool“ on allutatud mõistele „riigifirma“.

Teaduses ja kõrghariduses konkureeritakse raha pärast mõneski mõttes maailma mastaabis. Eesti väiksuse tõttu ei ole meil suurt lootust võistelda tugevates klassikalistes valdkondades. Meie eelis saab tulla loovast mõtlemisest, mis kasutab ära kultuurilisi eripärasid, nutikusest ja andekast innovatsioonist. Suures optimeerimistuhinas võivad löögi alla sattuda just need võimed, mis tuginevad meie kultuurilisele kandepinnale.

Peame oluliseks rõhutada kahe vaatekoha printsiipiaalset erinevust: Eesti ülikool kui ühiskonna ja riigi jätkusuutlikkuse alustala, mis tegutseb avaliku hüve nimel, või äriüksus, mille puhul ei ole tähtis, kes seal õpib – peaasi et kasumlikult. Ideaalses ülikoolis on mõlemad vaated esindatud, kuid ülikooli kujundamine üksnes äriüksuse loogika alusel tähendab kõige laiemas mõttes Eesti rahva ja kultuuri lõhkumist. Eesti ülikoolidel on ainsana maailmas kohustus ja vastutus tugevdada eesti kultuuri kandepinda ja kasvatada rahvusliku andekuse ressursi.

Lõpetuseks

Eesti Kultuuri Koda ja partnerid leiavad, et tegu on mõtlemapaneva, ent eelkõige rahaliselt mõõdetavaid väärtusi peegeldava dokumendiga. Struktuurse probleemina on raportis selgelt tajutav nii kultuuri- ja haridusvaldkonna kui ka ühiskonnateaduslike ekspertteadmiste kahetsusväärne nappus, samuti mitme strateegilise soovitusel nõrk seos Eesti ajaloolise ja ühiskondliku kontekstiga. Küsimusi tekitab ka Teadus- ja Arendusnõukogu kui juhtiva ekspertorganisatsiooni isikkoosseisu kujunemise loogika.

Samas oleme autoriga nõus, et „Tänapäeva ülikoolide roll ei peaks olema enam pelgalt ühiskonnale „teenuseid osutav“, vaid ise aktiivselt ümbritsevat keskkonda ja ühiskonda mõjutav ning arendav. Lisaks võimalikult kõrgele õpetamise ja teadustöö kvaliteedile peab tänapäeva

ühiskonnas ülikoolidele langema ka vastutus selle eest, kuidas neid õppe- ja teadustöö tulemusi praktiliselt rakendatakse. Mitmetes maades räägitakse ülikoolide „kolmandast rollist“ ühiskonna mõjutajana. Ülikoolid peavad omama piisavat kontakti majandus- ja ettevõtluspoliitika kujundajatega ning omama ülevaadet ja arvestama tööturu vajadustega. Iga ülikool peaks olema ka ühiskonna jaoks aina suuremat tähtsust omava elukestva õppe kohalik keskus ja eestvedaja.“

Sellise visiooni saavutamiseks on mõistagi tarvis mastaapseid reforme, mille elluviimine ei ole lihtne, sest eeldab paradigmuutust kogu ühiskonnas, kuid ennekõike eeldab see lisaressursse. Naaberriikide kogemus (nt Soome Aalto Ülikool) näitab, et mõistliku tulemuse saavutamiseks on tarvis väga palju raha. Eesti kogemus on siin negatiivne ning näiteks kolm aastat tagasi ellu kutsutud teaduse finantseerimise reform, mida sooviti teha ilma lisavahenditega, on praegu ummikus.

Kõnealuses raportis esitatud ettepanekute ja ülaltoodud eesmärgi vahel on selgelt tajutav vastuolu, sest kui ülikool jääb väiksema, rohkem kindlustatud ühiskonnaosa privileegiks, siis on küsitav, kas sellel saab olla meie ühiskonnas keskne roll.

Samuti ei võimalda ettepanek koondada ülikoolid kahte linna saavutada raportis esitatud visiooni ülikoolist kui aina tähtsamast elukestva õppe ja kohaliku keskuse eestvedajast. Leiame, et kõrghariduse koondumine üheülbastab Eestit, vaesestab meie kultuurilist kandepinda ja ühiskonna jätkusuutlikkust ning nõnda vähendab üldist konkurentsivõimet.

Ajal, kus loomemajanduse osa majanduses üha kasvab ning loovust ja loomingulisust nähakse innovatsiooni vältimatu eeltingimuseks, on käsitus kunsti- ja kultuuriharidusest kui millestki vähem olulisest ja kulukast lühinägelik ja tagurlik. Just kunsti- ja kultuuriharidus on igakülgse loomingulise potentsiaali äratajana ja arendajana parim kasvulava loovate ja raamiväliste lahenduste leidmisel. Ka on Eesti mainet maailmas parimal moel kujundanud meie kultuuri- ja loomeinimesed. Kuid selleks, et väikese arvuline rahvas suudaks kasvatada maailmatasemel kõrgkultuuri tippe, on vaja riiklikult suurendada rahvusliku andekuse ressursi ja luua võimalikult paljudele juurdepääs heale haridusele.

Ülaltoodust lähtudes soovime, et raportis esitatud ideede üle korraldataks laiem arutelu kaasates mitmekülgsest Eesti teadlaskonda ja huvirühmi. Raportis esitatud ideede realiseerimist ei saa alustada enne, kui on olemas põhjendatud, otseste ja kaudsete mõjude analüüsil põhinevad selged eesmärgid, mis teenivad üldrahvalikke huve, ja konsensusel põhinev tegevuskava visand.

**Eesti Kultuuri Koda
Eesti Ajakirjanike Liit
Eesti Arhitektide Liit
Eesti Disainerite Liit
Eesti Heliloojate Liit
Eesti Interpreetide Liit
Eesti Kinoliit
Eesti Kirjanike Liit
Eesti Kujundusgraafikute Liit
Eesti Kunstnike Liit**

Eesti Kutseliste Tantsijate Loomeliit
Eesti Maastikuarhitektide Liit
Eesti Muusikanõukogu
Eesti Näitlejate Liit
Eesti Sisearhitektide Liit
Eesti Lavastajate Liit
Eesti Teatriliit
Eesti Esitajate Liit
Eesti Lavastuskunstnike Liit
Eesti Tantsukunstnike Liit
Kunstiteadlaste ja Kuraatorite Ühing
Tarmo Soomere, Eesti Teaduste Akadeemia president